DOI: https://doi.org/10.62343/arch.2020.10

ცნობილი ქართველი არქეოლოგი და საზოგადო მოღვაწე, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ჯუმბერ კოპალიანი დაიბადა 1939 წლის 1 ნოემბერს ცაგერის რაიონის სოფ. ქულაბქში. დაწყებითი განათლება მიიღო ხონის საშუალო სკოლაში, 1962–1967 წლებში სწავლობდა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის ფაკულტეტზე. 1968–1971 წლებში მან სწავლა განაგრძო საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის ასპირანტურაში და იმავე ინსტიტუტში დაინიშნა უმცროსი მეცნიერი თანამშრომლის, ხოლო 1978 წელს უფროსი მეცნიერი თანამშრომლის თანამდებობაზე. 1980 წელს გადავიდა არქეოლოგიური კვლევის ცენტრში, სადაც დაინიშნა ჯერ უფროსი, შემდეგ წამყვანი მეცნიერ თანამშრომლის თანამდებობაზე. პარალელურად, ლექციებს კითხულობდა სხვადასხვა უნივერსიტეტებში. 1981–1992 წლებში მუშაობდა დმანისის არქეოლოგიური ექსპედიციის ხელმძღვანელის მოადგილედ, ხოლო 1993–2006 წლებში ამავე ექსპედიციის ხელმძღვანელად. ამასთან ერთად, 1996–2006 წლებში იყო არქეოლოგიური კვლევის ცენტრის დმანისის ისტორიულ-არქეოლოგიური განყოფილების ხელმძღვანელი. 2007–2011 წლებში იყო დმანისის კულტურის ცენტრის დირექტორი. იგი არის ისტორიულ მეცნიერებათა დოქტორი, 50-მდე სამეცნიერო ნაშრომის, მათ შორის ხუთი წიგნის ავტორი. განსაკუთრებით აღსანიშნავია მის მიერ მომზადებული და მისივე რედაქტორობით გამოქვეყნებული სოლიდური სამეცნიერო კრებული „დმანისის“ ხუთი ტომი, რომლებშიც წარმოდგენილია მთელი ქვემო ქართლის ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოგრაფია, ეპიგრაფიკული ძეგლები და სხვ. ამჟამად იგი მუშაობს დმანისის კულტურის ცენტრში მისი ინიციატივით შექმნილი არქეოლოგიური ექსპოზიციის ხელმძღვანელად და ზინაიდა კვერენჩხილაძის სახელობის დმანისის პროფესიული სახელმწიფო დრამატული თეატრის დირექტორად.

- **ბატონო ჯუმბერ, რამ გადაგაწყვეტინათ არქეოლოგის პროფესიის არჩევა? ახლა რომ თავიდან ირჩევდეთ პროფესიას, მიიღებდით თუ არა იმავე გადაწყვეტილებას?**

ასპირანტურა საქართველოს ისტორიის სპეციალობით დავამთავრე. 1974 წელს კი საკანდიდატო დისერტაცია საქართველოს შუა საუკუნეების ისტორიაში დავიცავი. ამის შემდეგ სადოქტორო დისერტაციაზე ვმუშაობდი და 1980 წლისთვის თითქმის მზად მქონდა, მაგრამ ისე მოხდა, რომ ამ წელს გადავედი არქეოლოგიაში, კერძოდ, დმანისის არქეოლოგიური ექსპედიციის ხელმძღვანელის ბატონი ვახტანგ ჯაფარიძის მოადგილედ. რატომ? ჯერ ერთი, საქართველოს ისტორიაში ვღებულობდი სპეციალისტ-მკვლევრის პროფესიას და სულ ვფიქრობდი, რომ საქართველოს ისტორიის სპეციალისტი არქეოლოგებისა და ეთნოგრაფების ნაშრომებიდან კი არ უნდა იცნობდეს ამა თუ იმ ძეგლის მასალებს, არამედ თვითონ უშუალოდ უნდა

მიიღოს მონაწილეობა არქეოლოგიური თუ ეთნოგრაფიული ექსპედიციების საველე სამუშაოებში. ამიტომაც, ორი წელი რუსთავის ციხის გათხრებში ვმონაწილეობდი, ვიმუშავე აგრეთვე ჟინვალისა და სვანეთის არქეოლოგიურ ექსპედიციებში. ასევე, მონაწილეობა მივიღე დედოფლისწყაროს რაიონის სოფელ ზემო მაჩხაანის ეთნოგრაფიულ ექსპედიციაში. ეტყობა, ყველაფერმა ამან მიბიძგა, მთლიანად არქეოლოგიაში გადავსულიყავი.

მეორე მიზეზიც არსებობდა, კერძოდ, 70-იანი წლებიდან აქტიურად ვიყავი ჩართული ე.წ. დისიდენტურ მოძრაობაში და კარგად მქონდა გაცნობიერებული ჩვენი ეროვნული პრობლემები ზოგადად, კერძოდ კი ჩვენს ზოგიერთ რეგიონში არსებული მძიმე მდგომარეობა.

1978 წელს ქართველმა ხალხმა გამოხატა მძაფრი პროტესტი ქართული ენისათვის სახელმწიფო ენის ფუნქციის წართმევის მცდელობასთან დაკავშირებით. ხოლო 1979 წელს მოსკოვში მიიღეს ცნობილი დადგენილება (კოსიგინის ხელმოწერით) იმის შესახებ, რომ მოკავშირე რესპუბლიკებში სამეცნიერო ნაშრომები (დისერტაციები) მხოლოდ რუსულ ენაზე უნდა წარმოედგინათ, უნივერსიტეტში საგნები რუსულ ენაზე უნდა წაეკითხათ, საშუალო სკოლებში უნდა შემცირებულიყო საქართველოს ისტორიის საათები, საბავშვო ბაღებიდან უნდა დაეწყოთ ბავშვებს რუსული ენის შესწავლა და სხვა. ამგვარად ქართულ ენაზე ტოტალური შეტევა იწყებოდა. ჩვენ ბოლომდე ვიბრძოლეთ და ამ მზაკვრული გეგმის განხორციელებას წინ აღვუდექით.

როგორც ზემოთ აღვნიშნე, საქართველოს ზოგიერთ რეგიონში, კერძოდ ქვემო ქართლშიც, მძიმე სიტუაცია იყო. ეს მხარე, სადაც ქართული კულტურის აკვანი დაირწა, ქართული გენი და სული, ფაქტობრივად, სულს ღაფავდა. ამანაც გადამაწყვეტინა დმანისის არქეოლოგიურ ექსპედიციაში მუშაობის დაწყება.

მიწისქვეშეთიდან ქართული კულტურული მემკვიდრეობის გამოვლენასთან ერთად ვცდილობდით მიწისზემოთა პრობლემების მოგვარებისთვისაც გვეზრუნა. ამ მიმართულებით ბევრი რამ გაკეთა: რამდენიმე ათას ადამიანს დაუბრუნდა ქართული გვარი და ეროვნება; გარკვეულად აღდგა ქართული ტოპონიმიკა, დაარსდა ქართული თეატრი და სხვა. უკვე 40 წელია, არქეოლოგიაში ვარ, სადოქტორო დისერტაციაც გვიან დავიცავი.

ვფიქრობ, დაუფიქრებლად მივიღებდი იმავე გადაწყვეტილებას და ღმერთს მადლობას ვეუბნები, ამ არჩევანისთვის.

- **ბატონო ჯუმბერ, ვინ იყვნენ ის ადამიანები, რომლებმაც კვალი დატოვეს თქვენი განათლების საქმეში?**

როცა უნივერსიტეტში ისტორიის ფაკულტეტზე ჩავაბარე, ჩემთვის განსაკუთრებული და გამორჩეული ლექტორი, მასწავლებელი, რომელმაც საქართველოს ისტორიაში ღრმად ჩამახედა, იყო ჩვენი ფაკულტეტის დეკანი პროფესორი შოთა მესხია. დიდებული პიროვნება იყო. რამდენიმე ფაქტს გავიხსენებ. მე სტუდქალაქში ვცხოვრობდი. ბატონი შოთა ყოველ ახალ წელს მოდიოდა ჩვენთან, სტუდენტებთან, და რაიონებიდან მისთვის გამოგზავნილი საახალწლო ძღვენი მოჰქონდა. ამაშიც გამოიხატებოდა სტუდენტებისადმი მისი ყურადღებიანი და კეთილი დამოკიდებულება.

მესამე კურსზე რომ გადავედი, დავიწყე ფიქრი სადიპლომო თემაზე. თემად ავირჩიე - „ქართველები შაჰ-აბას 1-ის კარზე“. მაგრამ, როგორც გავარკვიე, წერილობითი წყაროები ქართულ ენაზე ძალზე ცოტა იყო. ამიტომ გადავწყვიტე სპარსული ენის

შესწავლა. დავიწყე აღმოსავლეთმცოდნეობის ფაკულტეტის პირველ კურსელებთან ერთად სპარსულის სწავლა. მაგრამ საქმე ის იყო, რომ უნდა გამეცდინა ლექცია ისტორიის ფაკულტეტზე. ჩვენს დეკანს, ბატონ შოთა მესხიას მივმართე თხოვნით, რომ ჩემი გაცდენილი ლექცია საპატიოდ ჩაეთვალათ. იგი გაგებით მოეკიდა ჩემს თხოვნას და ნება დამრთო.

ერთი მომენტიც მინდა გავიხსენო. მეხუთე კურსზე რომ ვიყავი, უნივერსიტეტში ჩატარდა კონკურსი აკადემიურ ჯგუფებს შორის. მე გახლდით საქართველოს ისტორიის აკადემიური ჯგუფის ხელმძღვანელი. ჯგუფში 8 სტუდენტი იყო გაერთიანებული. ასეთი ჯგუფები მთელ უნივერსიტეტში რამდენიმე ასეული იყო. გამარჯვებულის გამოსავლენად ითვალისწინებდნენ ჯგუფის ლექცია-სემინარებზე დასწრებას, აკადემიურ მოსწრებას, სხვადასხვა სტუდენტურ წრეებსა და კონფერენციებში მონაწილეობას და სხვ. და მოხდა საოცრება: უნივერსიტეტის პირველი კორპუსის მეორე სართულზე არქეოლოგიის კაბინეტის წინ ბატონ შოთას შევხვდი. მან დამინახა, გახარებული გადამეხვია და უნივერსიტეტის კონკურსში ჩემი ჯგუფის მიერ პირველი ადგილის დაკავება მომილოცა. დაგვაჯილდოვეს მოსკოვსა და ლენინგრადში უფასო ექსკურსიით.

- **რომელ განსაკუთრებულ არქეოლოგიურ ექსპედიციას ან ძეგლს გამოჰყოფდით თქვენი მრავალწლიანი საველე-სამეცნიერო მოღვაწეობიდან? და, ასევე, თუ გაიხსენებთ რაიმე განსაკუთრებულ არტეფაქტს, რომელიც ყველაზე მნიშვნელოვან მონაპოვრად მიგაჩნიათ?**

არაერთი არქეოლოგიური ძეგლის აღმოჩენამ მოგვიტანა დიდი სიხარული მეც და ექსპედიციის წევრებსაც, მაგრამ ამ აღმოჩენათა შორის ყველაზე მნიშვნელოვანია დმანისში შუა საუკუნეების ნაგებობების ქვეშ უძველესი ჰომინიდის ადგილსამყოფელის აღმოჩენა.

მინდა ამის შესახებ უფრო დაწვრილებით მოგითხროთ: ბატონ ვახტანგ ჯაფარიძესთან რომ გადავედი, თითქმის ორი წელი რაიონის ტერიტორიაზე დაზვერვებზე დავდიოდი. 1982 წელს ბატონი ვახტანგი ძალზე დაკავებული აღმოჩნდა, კერძოდ, მისი ხელმძღვანელობით გამოსაცემად მზადდებოდა „შინამრეწველობის მასალების“ მორიგი ტომი, ამიტომ იმ ზაფხულს მე დამავალა თავის უბანზე (ნაქალაქარის 111 უბანზე) არქეოლოგიური გათხრების ჩატარება. ამ უბანზე მის მიერ წლების მანძილზე ჩატარებული გათხრების შედეგად გამოვლენილი იყო შუა საუკუნეების ქალაქის ერთი, ძალზე მნიშვნელოვანი კვარტალი თავისი ყველა ატრიბუტით. იმ წელს მე გავთხარე X1V ნაგებობის B და C სათავსოები, სადაც იატაკის ქვეშ „დედაქანში“ აღმოჩნდა ხელით ჩაჭრილი სხვადასხვა ზომის ორმოები და მათ კედლებში (ორმოს ჭრილში) გამოვლინდა განმარხებული ცხოველების ძვლები. ამ ძალზე საინტერესო აღმოჩენის შესახებ მე მაშინვე მოვახსენე ბ-ნ ვახტანგს. მან კი შემდეგი მიამბო: „70-იან წლებში გათხრების დროს x1 შენობაში იატაკის დონეზე აღმოჩნდა ქვევრის მსგავსი დიდი სამეურნეო ორმო, ჩაჭრილი ნიადაგში, რომელიც უძრავ, სტერილურ დედაქანად იყო მიჩნეული, ნიადაგში. ორმო ძალზე დიდი იყო, თავი კი ქვევრის ყელივით ჰქონდა დავიწროებული და სათანადოდ მოწყობილი. ამ ორმოს ფსკერზე და კედლებში (ჭრილში) შევამჩნიეთ რაღაც ცხოველების ძვლების ფრაგმენტები. მივმართე პალეობიოლოგიის ინსტიტუტის დირექტორს, აკადემიკოს ლეო გაბუნიას. დმანისში ჩამოვიდა ცნობილი პალეონტოლოგი, პროფესორი აბესალომ ვეკუა. მან შეაგროვა ძვლოვანი მასალა და შეისწავლა ისინი. გაირკვა, რომ ისინი მარტორქისა და სხვა

უძველესი ცხოველების ძვლები იყო“.

ამის შემდეგ არაერთხელ გვქონდა მე და ბატონ ვახტანგს ამასთან დაკავშირებით საუბარი. ერთხელ ხუმრობით ისიც კი თქვა - შეიძლება მარტორქის აქ არსებობის დროს უძველესი ადამიანიც ბინადრობდაო.

ეს ნათქვამი მეხსიერებაში ჩამრჩა და შეიძლება ითქვას, მოსვენება დამაკარგვინა და ბ-ნ ვახტანგს რამდენჯერმე ვთხოვე საკონტროლო თხრილი (1,0 X 1,0 მეტრის) გაგვეკეთებინა ამ დიდ ორმოსთან. 1983 წლის საველე-არქეოლოგიური სამუშაოების დაწყების წინ ისევ ვთხოვე ბ-ნ ვახტანგს საკონტროლო თხრილის გაკეთება. ამ გადაწყვეტილების მიღება იმანაც განაპირობა, რომ ჩვენს ექსპედიციაში სამუშაოდ გადმოვიდა არქეოლოგი ნუგზარ მგელაძე (იგი მაშინ ნაქალაქარის „ქვემო უბნის“ ეკლესიისა და სამაროვნის გათხრას შეუდგა). ნუგზარი წლების მანძილზე არქეოლოგიური კვლევის ცენტრის ქვის ხანის განყოფილებაში მუშაობდა. საველე-არქეოლოგიურ სამუშაოებში ჩემს უფროს მეგობართან, ცნობილ არქეოლოგთან პროფესორ გურამ გრიგოლიასთან ერთად დადიოდა. ამდენად მას შეეძლო საკონტროლო თხრილში ქვის არტეფაქტების განსაზღვრა და შეგროვება. მართლაც, ამ თხრილში უძველესი ცხოველების ძვლებთან ერთად აღმოჩნდა ქვის იარაღებიც, რომლის ნახვის შემდეგ პალეოლითის ცნობილმა მკვლევარმა დავით თუშაბრამიშვილმა გახარებულმა წარმოთქვა: „ეს მსოფლიო მნიშველობის აღმოჩენაა!“ ამრიგად გამართლდა ვარაუდი, რომ უძველეს ცხოველებთან ერთად დმანისის ტრიტორიაზე უძველესი ადამიანიც ბინადრობდა.

დღეს უკვე დიდი რაოდენობით გვაქვს აღმოჩენილი თვით უძველესი ადამიანის ნაშთები. მთელმა მსოფლიომ აღიარა, რომ ევროპასა და აზიაში ყველაზე უძველესი (1,8-1,7 მლ წლები) ადამიანი დმანისშია აღმოჩენილი. ამიტომ ამ აღმოჩენას, სხვადასხვა მნიშვნელოვან აღმოჩენასთან ერთად, განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ჩემს ცხოვრებაში.

- **ბატონო ჯუმბერ, საქართველოს უნივერსიტეტის პროექტი „სამშვილდე“ შედარებით ახალგაზრდა ექსპედიციაა. რას ფიქრობთ საქართველოს უნივერსიტეტის ამ პროექტზე?**

მე ძალიან გამახარა იმან, რომ, როგორც იქნა, დაიწყო საქართველოს ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ძეგლის, სამშვილდის ნაქალაქარის არქეოლოგიური შესწავლა. სამშვილდე უძველესი დროიდან ქვემო ქართლის პოლიტიკურ ცენტრს წარმოადგენდა, ამიტომ ძალიან მწყვეტდა გულს ამ ძეგლის შესწავლისადმი ცოტა გულგრილი დამოკიდებულება.

დიდ წარმატებებს ვუსურვებ სამშვილდის ექსპედიციას. ვისურვებდი, ბევრი საინტერესო აღმოჩენის მოწმენი ვყოფილიყავით. რამდენად სასიხარულოა, რომ სამშვილდის ნაქალაქარის ტერიტორიაზე ადრე შუა საუკუნეების სიონის ტაძრის ნანგრევებს ვრცელი ქართული წარწერები ამშვენებს. როცა დმანისის ნაქალაქარის შიდა ციხეს ვთხრიდი, სხვა მასალასთან ერთად მხოლოდ ქართულ წარწერებიანი არქეოლოგიური მასალა (კრამიტი, სფეროკონუსი, ქვევრი, ცალკეული ქვები) აღმოჩნდა. ეს ძალზე დიდ სიხარულს მანიჭებდა. აუცილებლად ვეწვევი (ჩემი ხანდაზმულობის მიუხედავად) სამშვილდის ექსპედიციას.

ინტერვიუ მოამზადა
ლევან კვახაძემ